



Makale Bilgisi

Makale Geliş Tarihi: 23/09/2023

Makale Kabul Tarihi: 30/06/2024

Karl Marx'ın Son Yılları (1881-1883): Entelektüel Bir Yaşam Öyküsü (The Last Years of Karl Marx: An Intellectual Biography), Marcello Musto, çev. Şükrü Alpagut, Yordam Kitap, 2021

ISBN 978-605-172-520-8

Tamer YILDIRIM¹

Öz

Bu kitap Karl Marx'ın 1881, 1882 ve 1883'teki felsefesini yorumlama çabasıdır. Marx, 1850'ler ve 1860'lar boyunca düzenli olarak günde on saatini British Museum'da araştırma yaparak ve yazarak geçirdi. 1863 ve 1865 yılları arasında Grundisse üzerinde çalışırken, Kapital'in tamamının taslağını oluşturdu ve ilk cilt 1867'de yayımlandı. Marx, yaşamının geri kalanında diğer iki ciltle meşgul oldu fakat her ikisini de tamamlayamadı. Ölümünden sonra, Engels bu ciltleri düzenledi ve yayımladı (sırasıyla 1884 ve 1893). 1873'ten sonra Marx'ın sağlığı bir daha düzelmek üzere bozuldu. Engels, İngiliz ikliminden uzaklaşmasının kronik solunum sorunlarına iyi geleceği umuduyla Marx'ı Fransa, İsviçre ve Cezayir'e götürdü. Marx, 1883'te Londra'ya döndü ve 4 Mart'ta öldü.

Anahtar Kelimeler: Marx, Ölüm, Kitap Değerlendirmesi.

¹ Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, e-posta: tyildirim@sakarya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0033-0539

***The Last Years of Karl Marx: An Intellectual Biography*), Marcello Musto,
çev. Şükrü Alpagut, Yordam Kitap, 2021.ISBN 978-605-172-520-8**

Abstract

This book attempts to expound the philosophy of Karl Marx in 1881, 1882 and 1883. Throughout the 1850s and 1860s Marx regularly spent ten hours of every day at the British Museum studying and writing. Reworking on *Grundrisse*, Marx sketched the whole of *Capital* between 1863 and 1865, and the first volume was published in 1867. The two remaining volumes occupied Marx for the rest of his life, and he left both uncompleted. After Marx's death, Engels edited and published them (in 1884 and 1893 respectively). After 1873 Marx's health was never good. Engels took Marx to France, Switzerland and Algiers, in hope that an escape from the British climate might improve Marx's cronic respiratory ailments. Marx had returned to London in 1883. And he died on march 4.

Key words: *Marx, Death, Book Review.*

İngilizceden dilimize çevrilen kitap, ilk kez 2016 yılında İtalyanca olarak yayınlanmıştır. 15 farklı dile çevrilen kitap, Karl Marx'ın son dönem yazılarının ve yıllarının bir değerlendirmesini, özellikle Marx'ın antropoloji incelemelerini, kapitalizm öncesi toplumlardaki komünal mülkiyet biçimlerinin analizini, Rusya'daki popülist halk hareketlerini, Hindistan, İrlanda, Mısır ve Cezayir'deki sömürgeci baskıya yönelik eleştirilerini ele almıştır. Marx'ın 1881 ve 1883 yılları arasındaki hayatına ve diğer biyografilerde pek yer almayan veya sadece adı belirtilerek bırakılan Avrupa'nın ötesine (Cezayir) olan tek seyahatine değinilmiştir. Kitabın geneline bakıldığında konu olarak Marx'ın antropoloji ile ilgili kitaplardan aldığı notlardan mülkiyetin dönüşümüne ilişkin açıklamaları ve sömürgecilik eleştirisi en dikkat çekici olanlarıdır. Bu şekilde kitap, onun yaşamının sonlarında yazmayı bıraktığı ve yalnızca sınıf çatışmasına odaklanan Avrupa merkezli ve ekonomik bir düşünür olduğu şeklindeki yanlış anlamayı düzeltmeye çalışmıştır. Marx'ın Batı Avrupa tarihine dayalı olarak oluşturulan ve şekillenen değerlendirmelerinin dünyanın diğer bölgelerine aynen uygulanması gerektiği fikrine sahip bir ekonomist determinist olmadığına işaret etmiştir. Bir anlamda Marx'ın, canlı ve dinamik şekilde kendini ve düşüncelerini sürekli yenilediği belirtilmiştir. Kitabın kapsadığı dönem 1881-1883 olduğundan, Marx'ın o yıllarda irdelediği izlekler, çağdaş okura, bugünün yakıcı sorunları üzerinde kafa yormak için zengin bir ufuk sunmak amacıyla onun yaşamının

sonlarında yaptığı çalışmalara, tartışmalara, yazışmalara, ailesi ve diğer insanlarla olan ilişkilerine, hastalıklarına, üzüntülerine ve yolculuklarına değinilmiştir.

Marx'ın ölümünden sonra onun fikirleri dünyayı değiştirmiştir. Ama Marx'ın teorilerinin 20. yüzyılda insanlığın oldukça önemli bir kısmı için başat ideolojilere ve devlet doktrinlerine dönüştürülmüş biçimde savunulmasına karşın, tüm yapıtlarının ve elyazmalarının eksiksiz bir basımı hala yoktur. Musto'nun kitabı Marx'ın bu yayınlanmamış yazılarının ve notlarının binlerce sayfasının kapsamlı bir incelemesiyle oluşturulmuş olsa da Marx ile ilgili bizlere yeni bir fikir veya bilgi vermediğini ve Marx'ı canlandırmaya çalışma çabalarına da önemli bir katkısı olmadığını söyleyebiliriz. Yeni bilgi vermemesinin en önemli sebebi Marx'ın incelenmediğini belirttiği notlarının o dönemde yazılan bazı kitapların özetini içermesidir. Eğer bu notlarda Marx'ın düşüncesinin farklı bir merhalesi veya yeni bir düşünsel açılımı bulunsaydı o zaman bu notların bu şekilde özeti değil tıpkıbasımın yapılması gerekirdi. Ayrıca günümüze gelinceye kadar sayıları binleri bulan Marksist araştırmacıların bu eserlerdeki yeni bilgileri değerlendirmesi gerekirdi. Dolayısıyla Musto'nun ifade ettiği derecede Marx'ın son dönem eserlerinde orijinal ve yeni bir düşünce ortaya konulmamıştır.

Tarihsel sürece baktığımızda Marx'ın yazıları 1917'den sonra yayılarak, o zamana kadar ulaşmamış olduğu coğrafyalarla ve toplumsal sınıflarla buluştu. Ama Rus Devrimi'nin ilk itici gücü tükendikten sonra gelişen Sovyet ortodoksluğu, Marksist teoriye saptırıcı etkileri olan bir monizm dayattı. Marx'ın özde eleştirel olan teorisinin dogmatik bir anlayışa indirgenmesi, en olasılık dışı paradokslarla sonuçlandı. Ulaşmış olduğu sonuçlarla asla tatmin olmayan en kılı kırk yaran düşünür, dediğim dedik bir öğretilselciliğin kaynağı olup çıktı. Maddecî tarih anlayışının sarsılmaz savunucusu, başka hiçbir yazarın maruz kalmadığı ölçüde, kendi tarihsel bağlamından koparıldı. Marx'ın ısrarla vurguladığı, “emekçi sınıfların kurtuluşunu, yine emekçi sınıfların kendileri başarmalıdır” tezi bile, sınıf bilincini ilerleten ve devrime önderlik eden güçler olarak siyasal öncülerin ve partilerin belirleyiciliğini vurgulayan bir ideolojiye hapsedildi. Oysa Marx, çalışmalarını inceleyen uzmanlarca çoğu kez hafife alınmasına, hatta savsaklanmasına karşın, zamanımızın siyasal gündeminde önem kazanmakta olan başka birçok sorunu da derinlemesine ele alıp irdeledi. Ekonomik ve siyasal alanda bireysel özgürlük, kadın kurtuluşu, milliyetçilik eleştirisi, teknolojinin özgürleştirici potansiyeli ve devletin denetlemediği ortak mülkiyet biçimleri, söz konusu sorunlar arasındadır. Burjuva toplumunun eleştirisi üzerinde en önemli düşünceleri başta *Kapital*'in ilk taslaklarının yanı sıra, Marx'ın son yıllarında yaptığı araştırmalarda bulunur. Bu düşünceler Marx'ın ulaşmış olduğu son uçları temsil eder. Bunlar, onun ölümünden sonra dünyada oluşan değişikliklerin ışığı altında eleştirel bir gözle irdelenirse, kapitalizme alternatif bir toplumsal-ekonomik modeli teorileştirme görevi için yararlı olabilir (s. 14-18). Fakat Musto'nun belirttiği hususlar 150 yıl öncesindeki gibi değil, yapılması gereken Marx'ın ne dediği değil hangi yönetime bağlı olarak söylediğidir ki aynı yöntem günümüzde de uygulayıp istenilen güncel değerlendirmelere ulaşılabilir.

En önemli sorunlardan biri Marx'ın ne olarak tanımlanacağı konusudur. Çünkü eserde anlatılan konu Marx'ın son dönemlerinde daha ziyade antropoloji/tarih içeriğine sahip eserlere ilişkin tutmuş olduğu notlardır. Bundan hareketle filozof Marx ile iktisatçı Marx ya da siyasetçi Marx veya tarihçi Marx diye bir ayırım yapmak yanıltıcı olacaktır. Belki de Marx bunlardan hiçbiri değildi veya tamamıydı. Fakat Marx, yaşamının amacını, kapitalist üretim tarzını yıkmak için işçi hareketini teorik bir temele kavuşturma olarak belirtmiştir.

Marx'ın *Kapital*'in ikinci cildini bitirmeyi amaçladığı dönemde, kendini sıklıkla çok zaman alan antropolojik incelemelere vermişti. Bu incelemelerin ardında yatan asıl teorik-siyasal amaç, özellikle kapitalizmin doğuşu üzerine odaklanarak, farklı üretim tarzlarının zaman içinde birbirinin yerini aldığı en olası sıralamayı yeniden kurmaktı. Marx'ın kanısına göre bu, toplumun komünist dönüşümü olanağıyla ilgili teorisini, daha sağlam tarihsel temellere oturtacaktı (s. 52).

Musto, Marx'ın "*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın önsözünde (1859) çizmiş olduğu "Asyagil, antik, feodal ve modern burjuva üretim tarzları" yoluyla doğrusal ilerleme şemasının, tarihin hareketini anlamak için tamamen yetersiz olduğunun ve aslında, her türlü tarih felsefesinden uzak durmak gerektiğini düşünmekteydi" (s. 178) şeklinde bir değerlendirmede bulunmaktadır. Bunun anlamı Marx'ın tarih anlayışının hayatının son döneminde değiştiğidir. Fakat bugün Marx'ın konu ile ilgili düşünceleri hala bu şekilde anlatılmaktadır. O zaman burada Marksist araştırmacıların ilgili konuya yönelik yapmış oldukları açıklamalar Marx'ın son ve asıl düşüncelerini yansıtmıyor demektir. Bu konu tartışmaya açıktır.

Marx Almanya'dan ayrıldıktan sonra kendisini şöyle betimlemiştir: "Ben bir dünya yurttaşayım ve nerede olursam olayım eylemdeyim" (s. 90). Bu "dünya yurttaşlığı" yüzünden ABD, Fransa, İngiltere ve daha başka ülkeler hakkında çoğu yayınlanmamış geniş değerlendirmelerde bulundu. Musto'nun bunlarla alakalı olarak ele aldığı konular sadece ilgili devletlerin yakın dönemdeki tarihsel koşullarıyla ilgili yüzeysel değerlendirmeler içermesidir. Dolayısıyla günümüzde bunların pek bir değeri bulunmamaktadır.

Marx'ın son dönemleriyle ilgili önemli hususlardan biri de tanıştığı yeni insanlardı. Bunlardan en önemlilerinden biri daha sonra Almanya'da siyasal alanda önemli bir isim haline gelen Karl Kautsky idi. Kautsky'yle ilk tanışması 1881'de oldu ama onunla ilgili izlenimi hiç olumlu değildi. Onu kendi çapında dürüst bir adam olmasına karşın, esasen vasat, dar görüşlü, aklı evvel (26 yaşındaydı), çokbilmiş, çalışkan, istatistikle aşırı ilgili ama buna pek anlam veremeyen, fitraten kültürsüzler kabilesine mensup birisi olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle Marx onu Engels'e yönlendirmiş, Engels de ona karşı çok daha hoşgörülü davranmıştır (s. 88). Kautsky, Engels'in kendisine bıraktığı notlardan hareketle *Kapital*'in son cildini oluşturmuştur.

Sonuç olarak günümüzde Marx'ın çalışmaları birçok farklı kişi tarafından yeniden değerlendirilmeye çalışılıyor. Marx, hayatı boyunca düşüncelerinin ampirik, felsefi ve pratik boyutlarını sürekli olarak geliştirdi. Sınıflı ve sınıfsız toplum, milliyetçilik, sömürü, yabancılaşma ve tahakkümün onun son dönem düşüncesinin en önemli konularını oluşturmaktadır. Fakat bunların Marx'ın tamamen yeni ve farklı bir tarihsel sosyoloji, kültürel analiz ve strateji geliştirdiği anlamına geldiği konusu tartışmalıdır. İster Marx'ın bütün yazıları dikkate alınsın isterse ilk dönemde çıkan eserleri üzerinden değerlendirmeler yapılsın Marx ile ilgili yazılan kitaplarda bu tartışma bir sonuca ulaşacakmış gibi durmamaktadır.